

творення, функціонування, відтінок авторської креативності та смислова навантаженість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галаєва О. «...с'est L'amou» Петра Поліщука: [про творчість Петра Поліщука] // Галаєва О. *Магія образного слова: дослідження творчості письменників Черкащини*. Черкаси, 2012. С. 58–62.
2. Німчук В. В. Класичне віршування сучасного поета // Поліщук П. *С'est l'amour: тріолети, верлібри*. Умань: ПП Жовтий О. О., 2008. С. 5–10.
3. Поліщук В. Класично різьблена строфа. Петро Поліщук // Поліщук В. *Під прапором неба*. Черкаси, 2000. С. 123–128.
4. Поліщук П. *С'est l'amour : тріолети, верлібри*. Умань: ПП Жовтий О. О., 2008. 152 с.
5. Поліщук П. МАЙ... «Софіївка» ... ЖАСМИН: поезії. Умань: ПП Жовтий О. О., 2006. 176 с.
6. Ткаченко С. Уманський рондельєро (Уманський поет Петро Поліщук). *Дзвін*. 2012. № 7. С. 133–135.
7. Шелест В. Образні асоціації в поезії Петра Поліщука. *Дивослово*. 1994. № 2. С. 11–15.

*М. Бабій, В. В. Денисюк
(Умань)*

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ АНТИЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ З КОМПОНЕНТОМ-МІФОАНТРОПОНІМОМ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛЕКСИКО- І ФРАЗЕОГРАФІЇ

Фразеологізми, поряд із крилатими висловами античного походження, продовжують функціювати більшою чи меншою мірою в багатьох мовах. Це пов'язано з їх загальними культурними коренями: давньогрецькими і давньоримськими міфами, античною історією, культурою та літературою. Аналіз лексико- і фразеографічних праць, що реєструють лексико-фразеологічний фонд української мови, дозволяє стверджувати, що ця фразеологічна група досить чисельна. На античність як на вагоме джерело поповнення фразеологічного складу сучасної української літературної мови вказано в усіх вишівських підручниках, напр.: «Українська фразеологія формувалася впродовж віків, поповнювалася із таких джерел: <...> 5) з античної літератури: *сади Семіраміди* (розкішні, барвисті картини), *прокрустове ложе* (мірка, під яку щось силою підганяють), *спалити мости* (перервати усі зв'язки) тощо» [7, с. 140].

Фразеологізми античного походження були об'єктом вивчення мовознавців. Їх функціонування досліджено переважно на матеріалі текстів

сучасної української мови. Зокрема, на матеріалі української, російської та англійської мов Н. Венжинович простежила особливості входження цих стійких одиниць у відповідні мови і культури [1]. Р. Луканинець і Н. Венжинович з'ясували лінгвокультурологічний аспект фразеологізмів Давньої Греції в українській мові і соціумі [4]. На матеріалі ЗМІ стилістичний потенціал античних фразеологізмів вивчали І. Серебрянська та Н. Мариноха [6]. О. Сагірова проаналізувала зміни в семантичній структурі онімів, що входять до складу античних фразеологізмів [5]. Діахронний аспект функціонування фразеологічних одиниць античного походження з компонентом-онімом в українській мові XVII ст. на матеріалі поетичних творів дослідив В. Денисюк [2; 3]. Нашу увагу привернули особливості кодифікації античних фразеологізмів в українських лексико- і фразеографічних працях другої половини XX – початку XXI ст. У розвідці обмежимося тільки фразеологічними одиницями з компонентом-міфоантропонімом.

Проведений аналіз дозволив виявити велику кількість фразеологізмів із власними іменами (більше двадцяти), джерелом яких є антична міфологія. Особливістю цієї групи фразеологізмів є те, що вони – інтернаціональні, і в багатьох культурах можна знайти їхні мовні відповідники. Зауважимо, що до уваги беремо і фразеологізми, де компонент-міфоантропонім має форму не тільки субстантива, але й присвійного прикметника.

Авгієві стайні. Цей фразеологізм має своїм джерелом шостий подвиг Геракла, який допоміг цареві Авгію, синові бога Сонця Геліоса, що тримав тримав три тисячі красивих і сильних коней, подарованих батьком. Ці стайні не прибирали протягом тридцяти років, і вони заросли гноєм по самісінький дах. Очистити їх зміг тільки Геракл: він зруйнував стіну, що оточувала двір, і відвів туди воду двох повноводних річок, яка забрала весь гній за один день. Власне, із семантикою чогось брудного первинно закріпився фразеологізм у багатьох мовах, зокрема й українській: **Авгієві стайні (конюшні)**, книжн. Про щось дуже занедбане, брудне, про велике безладдя (СУМ, I, с. 9); 20-томний «Словник української мови» кодифікує цей фразеологізм із відсилкою до реєстрового *стайня*; **Авгієві стайні (конюшні)**, книжн. Щось дуже занедбане, повне безладдя, хаосу (ФСУМ, с. 858). Прикметно, але вже через 10 років у «Словнику фразеологізмів української мови» (2003) фразеологічної одиниці до реєстру не внесено. Однак навіть наведені тлумачення свідчать, що жодних змін семантична структура фразеологізму не зазнала.

Аріаднина нитка. Вислів виник із грецьких міфів про афінського героя Тезея, який убив Мінотавра. На вимогу критського царя Міноса афіняни зобов'язані були щороку відправляти на Крит сім юнаків і сім

дівчат на поживу напівлюдини-напівбика Мінотавра, що жив у лабіринті, з якого ніхто не міг вийти. Дочка критського царя Аріадна дала Тезею гострий меч і клубок ниток. Входячи в лабіринт, Тезей прив'язав біля входу кінець нитки. Після вбивства мінотавра Тезей за допомогою нитки вийшов із лабіринту і вивів урятованих юнаків і дівчат. Прикметно, але тлумачний словник не фіксує стійкого сполучення слів. Уперше воно потрапляє в лексикографічні праці тільки на початку ХХІ ст. – у 20-томний «Словник української мови» (з відсилкою до реєстрового *нитка*). Фразеографічні праці кодифікують фразеологізм без змін у семантиці: *аріаднина нитка*, *книжн.* Те, що дає правильний напрямок, допомагає знайти правильний шлях за яких-небудь обставин (ФСУМ, с. 549); *аріаднина нитка; нитка Аріадни*, *книжн.* Те, що дає правильний напрямок; дороговказ (ФСУМ У, с. 119); *Аріаднина (провідна) нитка*, *книжн.* Те, що дає правильний напрямок, допомагає знайти правильний вихід з якоїсь ситуації (СФУМ, с. 434).

Ахіллесова п'ята. Фразеологізм має джерелом давньогрецьку міфологію, де Ахіллес – один із найсильніших і найсміливіших героїв. Його мати, морська богиня Фетида, щоб допомогти синові стати непереможним воїном, занурила його у води священної ріки Стікс. Однак п'ята, за яку вона тримала хлопчика, залишилася сухою і стала єдиним вразливим місцем Ахіллеса. Розгніваний на нього бог Аполлон під час троянської війни послав стрілу Париса у п'яту Ахіллеса, що стало для нього смертельним. Стійке сполучення слів кодифіковано лексико- і фразеографічними працями: *Ахіллесова п'ята.* Дошкульне місце, вразлива сторона кого-, чого-небудь (СУМ, I, с. 74); 20-томний «Словник української мови» кодифікує цей фразеологізм із відсилкою до реєстрового *п'ята*. Як засвідчують проаналізовані джерела, у фразеографічні праці стійке сполучення слів потрапило тільки 1998 року: *ахіллесова п'ята* *кого, чого, чия і б/д.* Вразливе, слабке місце (ФСУМ У, с. 162), згодом підтвердивши свій фразеологічний статус: *Ахіллесова п'ята* *кого, чого, чия і без додатка*, *книжн.* Найвразливіше, найслабкіше місце у когось (СФУМ, с. 589).

Гордіїв вузол. За легендою, оракул звелів фрігійцям обрати царем людину з возом, яку вони зустрінуть першою по дорозі до храму. Ним став хлібороб Гордій, його і проголосили царем. На знак подяки Гордій поставив віз у храмі, прив'язавши його неймовірно складним вузлом. За передбаченням оракула, той, хто зуміє розплутати вузол, стане володарем усієї Азії. Олександр Македонський розрубав його мечем. У словниках фразеологізм кодифіковано з таким значенням: *Гордіїв вузол.* Про складне переплетення обставин, про заплутані питання (СУМ, II, с. 127); *гордіїв (гордійський) вузол.* Дуже складна, заплутана справа; складне сплетіння

обставин (ФСУМ, с. 161; СФУМ, с. 139); *Гордіїв* (рідше *гордійський*) *вузол*. Дуже складна, заплутана справа або складний збіг обставин (СУМ 20). Фразеологізм є складником лексемно більшої стійкої мовної одиниці: *розрубувати* (*розрубати*) *гордіїв вузол*. Швидко і просто розв'язувати складне, заплутане питання (СУМ, II, с. 127); *розрубувати / розрубати вузол* (*вузли*) *чого і без додатка*. Швидко розв'язувати щонебудь складне, заплутане (ФСУМ, с. 758); *розрубувати/розрубати гордіїв вузол*, *книжн.* Швидко, рішуче й остаточно розв'язувати складну проблему (СФУМ, с. 615). Обидва фразеологізми демонструють стійкість семантичної структури. Незначну відмінність у тлумаченні можна пояснити індивідуальним стилем укладача.

Дамоклів меч. Стійкий вислів має джерелом давньогрецький міф про сиракузького тирана Діонісія Старшого. Бажаючи провчити підлесника Дамокла, який називав його найщасливішим з людей, Діонісій наказав під час бенкету посадити його на свій трон, попередньо прикріпивши до стелі над цим місцем гострий меч, що висів на кінській волосині, як символ постійних небезпек, що загрожують правителю. Фразеологізм кодифіковано в українських лексико- і фразеографічних працях: *Дамоклів меч*. Вислів, що означає постійну небезпеку (з давньогрецької легенди про Дамокла, над яким під час бенкету повісили на волосині гострий меч) (СУМ, II, с. 210); *дамоклів меч* (рідко *меч Дамокла*), *книжн.* Небезпека або неприємність, що постійно загрожує кому-небудь (ФСУМ, с. 485; СФУМ, с. 386); *Дамоклів меч*, *книжн.* Небезпека або неприємність, що постійно загрожує кому-небудь (ФСУМ У, с. 108); *дамоклів меч* (рідше *меч Дамокла*), *книжн.* Небезпека або неприємність, що постійно загрожує комусь (СУМ 20). 20-томний «Словник української мови» засвідчує утворення нової стійкої одиниці з присвійним прикметником *дамоклів* унаслідок контамінації двох фразеологізмів – *висіти над головою* і *дамоклів меч*: *Висіти дамокловим мечем над ким – чим*. Загрожувати кому-, чому-небудь, постійно турбувати когось або здаватися неминучим (СУМ 20).

Отже, навіть п'ять наведених фразеологізмів, джерелом яких є античність, мають майже однаковий ступінь кодифікації, відсутність варіантів, що додатково підтверджує стійкий характер цих мовних одиниць. Незначну відмінність у фіксації деяких фразеологізмів і їх дефініції можна пояснити людським фактором.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венжинович Н. Ф. Фразеологічні одиниці з античних джерел (на матеріалі української, російської та англійської мов). *Проблеми зіставної семантики*: зб. наук. статей. Вип. 10. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2011. Ч. II. С. 66–71.

2. Денисюк В. В. Античний світ фразеології української поезії середини XVII ст. *Філологічні студії*: Науковий вісник Криворізького національного університету: зб. наук. праць. Вип. 13 / [редкол. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.]. Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. С. 263–270.
3. Денисюк В. В. Рецепція античності в українській середньовічній свідомості. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: зб. наук. праць. Вип. 10, ч. 1 / гол. ред. М. Є. Скиба; відп. за вип. М. М. Торчинський. Хмельницький: ХНУ, 2016. С. 200–204.
4. Луканинець Р. В., Венжинович Н. Ф. Фразеологічні одиниці у міфах Давньої Греції: лінгвокультурологічний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : «Філологічна»: зб. наук. пр. Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2013. Вип. 34. С. 128–132.
5. Сагірова О. М. Конотації особових імен у фразеологізмах античного походження. *Восточноукраинский лингвистический сборник*: сб. научн. тр. / Е. С. Отин (отв. ред.) и др. Киев: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2014. Вып. 15. С. 50–59.
6. Серебрянська І. М., Мариноха Н. М. Фразеологізми античності в мові сучасної преси. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серія «Филология. Социальные коммуникации». Т. 24 (63), № 4, ч. 1. Симферополь, 2011. С. 182–187.
7. Сучасна українська літературна мова: підручник / за ред. М. Я. Плющ. 7-е вид., стереотипне. Київ: Вища школа, 2009. 430 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

СУМ – Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11.

СУМ 20 – URL: <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0>.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 2003. 1104 с.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 1993. 982 с.

ФСУМ У – Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови: близько 2500 виразів. Київ: Освіта, 1998. 224 с.

Р. Білобран (Львів)

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЛІНГВОПОЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ АНГЛІЙСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Народні пісні англomовних народів містять у собі велику кількість стилістичних засобів, які роблять пісенну творчість емоційно-зabarвленою, передають вірування, побут та життя людей в різні історичні